

ქართულ ნიადაგზე სასულიერო კულტურა მარგინალური არასდროს ყოფილა. XVIII ს.-ის "აღორძინება" სწორედ სასულიერო წოდების დამსახურებაა. თუკი მარგინალური კულტურა საქართველოში არსებობდა, პირველ რიგში ეს იყო XVIII-XIX სს.-ების თბილისური პლებსის კულტურა.

"თერგდალეულები" და მათი შთამომავლები არ წარმოადგენენ ინტელიგენციას რუსული გაგებით, ისინი უფრო ევროპულ ინტელექტუალებს ენათესავებიან საუნივერსიტეტო ინფრასტრუქტურის არქონის მიუხედავად. ქართულმა სინამდვილემ იცის მხოლოდ სტალინიზმის ხანაში დანერგილი ნომენკლატურული ინტელიგენცია, რომელიც დღემდე არსებობს. ესაა "ძველი ინტელიგენციის" ერთადერთი რელიქტი.

შენიშვნები:

- ¹ Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века, «Алигро-Пресс». გვ. 14
- ² Confino M. On Intellectuals and Intellectual Traditions in Eighteenth- and Nineteenth-Century Russia. – Daedalus, ტ.101, 1972, გვ. 117-118
- ³ Живов В. Маргинальная культура в России и рождение интеллигенции, Новое литературное обозрение, №37, 1999, გვ. 70
- ⁴ Паперно И. Семиотика поведения: Николай Чернышевский – человек эпохи реализма. М., "Новое литературное обозрение", 1996, გვ. 166
- ⁵ Живов В. Маргинальная культура в России... გვ. 72-73

ძველი ინტელიგენციიდან ახალ ინტელექტუალებამდე

თავიდანვე უნდა ვთქვა, რომ სადისკუსიოდ შემოთავაზებული თემა, დღეს მე გარკვეულწილად პრაქტიკულ აქტუალობას მოკლებულ საკითხად მეჩვენება, თუმცა, მეორე მხრივ, ალბათ ის ბანალური სენტენციაც მართებულია, რომლის მიხედვითაც, თუ არ ვიცით, რანი ვიყავით, ვერც იმას გავიგებთ, თუ რანი ვართ. ამ თვალსაზრისით ქართული ინტელიგენცია, როგორც სოციალური მოვლენა, ჩვენი წარსულის, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის უაღრესად ნიშანდობლივი ატრიბუტია. შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა პერიოდის ქართული ინტელიგენციის მსოფლმხედველობამ უდიდესი გავლენა მოახდინა მთლიანად ქართული საზოგადოების მენტალიტეტის ფორმირებაზე.

ჩემს გამოსვლაში ძირითადად ვილაპარაკებ ძველ ინტელიგენციაზე და არა ახალ ინტელექტუალებზე. აქ არ შევჩერდები იმ საკითხებზე, რის შესახებაც აქ უკვე საკმაოდ საინტერესოდ ისაუბრეს წინა მომხსენებლებმა: რა არის ინტელიგენცია, რა წარმომავლობისაა იგი – რუსული, ევროპული თუ ანტიკური და ა.შ. აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ვეთანხმები ზაზა შათირიშვილის მიერ გამოთქმულ აზრს, რომ XIX საუკუნის ქართული ინტელიგენცია – თერგდალეულები, ხალხოსნები და სხვ. – თვისობრივად განსხვავებული ფენომენია, ვიდრე რუსული ინტელიგენცია და, პრაქტიკულად არ წარმოადგენდა იმას, რაც რუსეთში იწოდებოდა ინტელიგენციად.

ასევე დავაზუსტებ, რომ როდესაც ვლაპარაკობ საბჭოთა პერიოდის ქართულ ინტელიგენციაზე, მე არ ვგულისხმობ იმ ფართო სოციალურ ფენას, რომელიც ინტელექტუალური შრომით იყო დაკავებული (გახსოვთ ალბათ ტრადიციული საბჭოთა კლასიფიკაცია: მუშათა კლასი, კოლმეურნე გლეხობა და ფენა – ინტელიგენცია), არამედ მხოლოდ იმ ელიტარულ ჯგუფს, რომელიც თავის ფუნქციას აცნობიერებდა, რო-

გორც ერის სულიერი ლიდერის, “ერის მოძღვრის” ფუნქციას და, რაც მთავარია, საზოგადოებაც აღიარებდა ამ ჯგუფის განსაკუთრებულ როლს.

მე მინდა გამოვყო სამი მომენტი, ქართული ინტელიგენციის, ჩემი აზრით, სამი ყველაზე საყურადღებო მახასიათებელი.

1. ეს იყო თავისებური სიმბიოზი. თანაარსებობდა ინტელიგენციის ორგვარი ტიპი: ნომენკლატურული ინტელიგენცია და, ე. წ. “პატიოსანი,” ანუ “ნამდვილი” ინტელიგენცია. ნომენკლატურული ინტელიგენცია ფრიად დაახლოებული იყო ხელისუფლებასთან. ისინი სარგებლობდნენ გარკვეული მატერიალური პრივილეგიებით, ეკავათ ადმინისტრაციული თანამდებობები ხელოვნებისა და კულტურის სფეროში, ზშირად ასრულებდნენ რეჟიმის პირდაპირ დაკვეთას და, რა თქმა უნდა, ახდენდნენ საბჭოთა იდეოლოგიის დეკლარირებას საჯარო გამოსვლებში. არანომენკლატურული, “პატიოსანი ინტელიგენცია” კი გამიჯნული იყო რეჟიმისგან და ტოტალიტარული სისტემის ერთგვარ ოპოზიციადაც მოიაზრებდა თავს.

მიუხედავად ამისა, მათ შორის ანტაგონიზმი არ არსებობდა. არანომენკლატურული ინტელიგენციის “პატიოსნება,” მისი გამიჯნულობა კომუნისტური რეჟიმისგან, უზრუნველყოფილი იყო სწორედ ნომენკლატურული ინტელიგენციის მიერ. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ნომენკლატურული ინტელიგენცია ერთგვარი “სახურავის” ფუნქციას ასრულებდა, რომელიც აგვარებდა ურთიერთობებს ცენტრსთან და ზშირ შემთხვევაში საკუთარ თავზე იღებდა პასუხისმგებლობას პარტიული ხელმძღვანელობის წინაშე. მაგალითად, ასეთი “სახურავის” როლში გამოდიოდა არანომენკლატურული კოლეგებისთვის კინოსტუდია “ქართული ფილმის” დირექტორი რეზო ჩხეიძე ანდა ჟურნალ “ცისკრის” რედაქტორი ჯანსუღ ჩარკვიანი. ანალოგიური ვითარება იყო ხელოვნების სხვა სფეროებში და სამეცნიერო-აკადემიურ წრეებშიც. გარდა ამისა, (და ეს არანაკლებ მნიშვნელოვანია!) არანომენკლატურული ინტელიგენციის ყოფითი პირობების – ბინა, კურორტები, ჰონორარები, მედიკამენტები და ა.შ. – უზრუნველყოფაც ნომენკლატურული ინტელიგენტების შემწეობით ხდებოდა. თავის მხრივ, არანომენკლატურული ინტელიგენცია სარგებლობდა შედარებითი თავისუფლებით, მაგრამ იგი მთლიანად დავალებული იყო ნომენკლატურული ინტელიგენციით.

შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა საქართველო ქართული ინტელიგენციისთვის იყო ნამდვილი ოაზისი, სადაც “თხა” და “მგელი”

ერთად ძოვდნენ. მე თავად ათი წელი ვმუშაობდი იმ დროისათვის ერთ-ერთ ყველაზე ლიბერალურ და ინტელიგენტურ დაწესებულებაში – მხატვრული თარგმანისა და ლიტერატურული ურთიერთობების მთავარ სარედაქციო კოლეგიაში და შემიძლია თამამად განვაცხადო, რომ საქმიანობა მიწევდა ნამდვილ “სასათბურე” პირობებში. თავად განსაჯეთ: დამწეები მთარგმნელისთვის, ოფიციალური ნიხრით მინიმალური ჰონორარები იყო: პოეზია – 1-1,5 მანეთი სტრიქონში, პროზა – 200-250 მანეთი. ერთ ფორმაში (ახლანდელი საზომით დაახლოებით 16 კომპიუტერზე ნაბეჭდი გვერდი). მთარგმნელები კი შესაბამისად სტრიქონში 50 კაპიკს და ფორმაში 80-120 მანეთს იღებდნენ. მასობრივი ტირაჟის (40 000-ზე მეტი) შემთხვევაში ჰონორარს კიდევ პროცენტები ემატებოდა (რაც აბსოლუტურად არ იყო დამოკიდებული საბაზრო მოთხოვნილებაზე და მხოლოდ პირადი ურთიერთობების, ანუ ჩაწყობის ხარჯზე ხდებოდა). ორიგინალური ლიტერატურის ავტორებისთვის მაგალითად, სხვადასხვა პრემიის ლაურეატებისთვის ჰონორარები კიდევ უფრო მაღალი იყო, პოეზიის ჰონორარი სტრიქონში 3-3,5 მანეთამდე აღიოდა.

გარდა ამისა, იყო სხვადასხვა სახის საყოფაცხოვრებო სერვისები – საგზურები კურორტებზე, შეღავათიანი პირობები ბინისა და ავტომანქანის შესაძენად. რაც მთავარია, ეს პირობები ვრცელდებოდა ყველაზე და არა მარტო ნომენკლატურულ ინტელიგენციაზე. ბუნებრივია, ნომენკლატურას გარკვეული უპირატესობა ჰქონდა, მაგრამ ჩამოთვლილი პრივილეგიებით არანომენკლატურული ინტელიგენტებიც სარგებლობდნენ და სარგებლობდნენ სწორედ ნომენკლატურის წყალობით და დახმარებით.

რაც მთავარია, ქართველ ინტელიგენტს ყველა ამ სიკეთით სარგებლობა შეეძლო ისე, რომ არ ყოფილიყო ჩართული სახელისუფლო ღონისძიებებში, არ ეძღვნა დიტირამბები პარტიისთვის და საერთოდ უარი ეთქვა კომპარტიის წევრობაზეც. ამას მის ნაცვლად ნომენკლატურული ინტელიგენტები გააკეთებდნენ.

2. საქართველოს ინტელიგენციის იდეოლოგია იყო მითოპოეტური ნაციონალიზმი. აქ არ არის ლაპარაკი რაიმე ჩამოყალიბებულ, ფორმალისტული სახის იდეოლოგიურ დოქტრინაზე, თუმცა, გარკვეული განზოგადება მაინც თავისუფლად შეგვიძლია მოვახდინოთ. საბჭოთა (განსაკუთრებით ე. წ. “ზასტონს”) პერიოდის ქართული ლიტერატურა, კინო, თეატრი მთლიანად გამსჭვალული იყო მითოპოეტური ნაციონა-

ლიზმის სულისკვეთებით. სწორედ მითოპოეტურით, რადგან ეს არ იყო ნაციონალიზმი ჩვეულებრივი, “კლასიკური” გაგებით. ნაციონალიზმის ცენტრალური იდეაა ნაციონალური სახელმწიფო, ეროვნული სახელმწიფოებრიობა. ქართულ ინტელიგენციას კი თუკი რაიმეზე არ უფიქრია სერიოზულად, არ უფიქრია სწორედ საქართველოს, როგორც პერსპექტივაში დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მოწყობაზე. თვით დისიდენტურ წრეებშიც კი ერთი სტრიქონიც არ დაწერილა იმის თაობაზე, თუ როგორი უნდა იყოს დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო და სამინაო პოლიტიკა; მისი კონსტიტუციური წყობა, ეკონომიკური ინფრასტრუქტურა და ა. შ.

“ქართული ნაციონალიზმისთვის” დამოუკიდებლობა იყო მხოლოდ იდეალი, რომანტიკული ოცნების ობიექტი, ოცნების, რომელიც ალბათ ოდესღაც ახდება და მას ჩვენი შვილები და შვილიშვილები მოესწრებიან. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობა ქართული ინტელიგენციისთვის პრაქტიკულად ალთქმულ ქვეყანასთან გახლდათ გაიგივებული.

ქართული მითოპოეტური ნაციონალიზმის მთავარი ღერძი იყო “ქართველობა,” ანუ ქართული ეთნოსის განსაკუთრებულობისა და უნიკალობის რწმენა. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა “ეთნიკურ სიწმინდეს”; თუკი “კლასიკური ნაციონალიზმი” მიდრეკილია ეთნიკურ უმცირესობათა ასიმილაციისკენ, ჩვენთან “ქართველობის შენარჩუნების” მოტივით უარყოფითად ეკიდებოდნენ სხვა ეთნიკური ჯგუფების გაქართველებას. ამგვარი დამოკიდებულების რეციდივები დღესაც შეინიშნება. ამის მაგალითად გამოდგება, თუნდაც პარლამენტის თავმჯდომარის, ზურაბ ჟვანიას, “მაკომპრომეტირებელი” ბრალდებები მისი ვითომდა სომხური წარმომავლობის შესახებ.

ნაციონალიზმის ქართულ-სამჭოურ მოდელში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა მტრის ხატს, რომელიც ასევე მითოპოეტური წარმომავლობისა გახლდათ. “მტრის” მიზანი იყო ქართველობის, როგორც ასეთის, მოსპობა, ანუ ჩვენი “გადაჯიშება” და “გადაგვარება.” ეს ვერაღი მტერი შეიძლებოდა ყოფილიყო როგორც რუსი, ისე სომეხი, თათარი, ბერძენი, ოსი და სხვა არაქართველი. საქართველოში მცხოვრებ არაქართულ ეთნოსებს, როგორც წესი, მიეწერებოდათ შეგნებული, წინასწარ გათვლილი განზრახულობები. ამ თემაზე ქართულ ლიტერატურაში მთელი მიმდინარეობა შეიძლება გამოვყოთ, დაწყებული მიხეილ ჯავახიშვილის “ჯაყოს ხიზნებიდან” და დამთავრებული მუსრან მაჭავა-

რიანის ლექსებით (“გუგულის ბარტყი ესოდენ ურცხვად არ მოქცეულა დღემდე!”) ან ოთარ ჭილაძის რომანებით.

მითოპოეტური ნაციონალიზმი მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელი იყო როგორც ნომენკლატურული, ისე არანომენკლატურული ქართული ინტელიგენციისთვის. უბრალოდ, ერთნი ამის დეკლარირებას სამსახურებრივი მდგომარეობის გამო უფრო ერიდებოდნენ, მეორენი კი ნაკლებად.

3. ტიპიური ქართველი საბჭოთა ინტელიგენტი შეიძლება დახასიათდეს როგორც კონფორმისტი. ხშირად ამბობენ, რომ საქართველოში მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებისთვის გაცილებით ლიბერალური გარემო იყო, ვიდრე სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებში. ეს, გარკვეულწილად მართალია, ოდონდ ამ შედარებით თავისუფლებას განაპირობებდა სწორედ ნომენკლატურული და არანომენკლატურული ინტელიგენციის სიმბიოზი, მათი მშვიდობიანი თანაარსებობა. ცალკეულ პიროვნებათა დონეზე შესაძლოა არსებულებოდა და არსებობდა კიდევ გარკვეული უთანხმოებები, მაგრამ მთლიანობაში ნომენკლატურულსა და არანომენკლატურულ ინტელიგენციას შორის ერთგვარი ჰარმონია სუფევდა, დაწყებული საქმიანი და დამთავრებული პირადი ურთიერთობებით. თანაც არანომენკლატურული ინტელიგენციის თავისუფლებას საკმაოდ მკაფიო ზღვარი ჰქონდა დადებული. “პატიოსანთა” თავისუფლება არ უნდა გადაზრდილიყო რეჟიმის დაუფარავ ოპონენტობასა და კრიტიკაში. ამ შემთხვევაში ისინი დაკარგავდნენ ინტელიგენციის ნომენკლატურის მხარდაჭერას, აქედან გამომდინარე ყველა შედეგით.

შემთხვევითი არ იყო, რომ ქართულ ინტელიგენციაში პოლიტიკური დისიდენტები ნაკლებად იყვნენ. აშკარა დისიდენტობა მაინც და მაინც “კარგ ტონად” არც ითვლებოდა. დისიდენტი არღვევდა სიმბიოზური ყოფის თამაშის წესებს. იგი დარტყმის ქვეშ აყენებდა არა მარტო თავის თავს, არამედ იმ ნომენკლატურულ კოლეგებსაც, რომლებიც არა მხოლოდ მას მფარველობდნენ, და, აქედან გამომდინარე, დისიდენტი ღალატობდა არანომენკლატურულ კოლეგებსაც. “პატიოსანი” ინტელიგენტის დისიდენტობა არ უნდა გაცდენილიყო მითოპოეტურ კლიშეებს, იგავურ მინიშნებებს. მაგალითად, თუკი რომელიმე რომანის ან ფილმის პერსონაჟი იტყოდა ძველი რომის მისამართით, ყველა იმპერიის ადრე თუ გვიან დაინგრევაო, კარგი გამგონე უმაღლეს მისვდებოდა, რომ აქ საბჭოთა კავშირი იგულისხმებოდა.

სიმბიოზურმა ყოფამ და მითოპოეტური ნაციონალიზმით დისიდენტური ჟინის მოკვლამ განაპირობა ქართული საბჭოთა ინტელიგენციის

კონფორმიზმი. შემგუებლობა არსებულ რეჟიმთან და ერთგვარი თვით-კმაყოფილება: აბა, რა სჯობს იმას, როცა სისტემის მატერიალური პრივილეგიებითა და მშვენივრად სარგებლობა და რეალურად ამ სისტემისთვის დიდ საფრთხეს არც წარმოადგენ, თან კიდევ საზოგადოებაში ლამის დისიდენტის ავტორიტეტით სარგებლობ, წესიერი კაცის სახელი გაქვს და ყველა პატივს გცემს.

ინტელიგენციის კრიზისი პერესტროიკის პერიოდში დაიწყო. მითოპოეტურმა ნაციონალიზმმა შვა ზვიად გამსახურდიას ფენომენი. შეიძლება ითქვას, რომ გამსახურდია იყო ქართული საბჭოთა ინტელიგენციის “გამონდობილი კვინტესენცია.” ეს იყო კაცი, რომელიც შეეცადა ინტელიგენციის იდეოლოგიის — მითოპოეტური ნაციონალიზმის — პრაქტიკულ განხორციელებას. გავიხსენოთ სიტყვები “საქართველოს სულიერ მისსიაზე,” მუქარები ეთნიკური უმცირესობების მიმართ, და ა. შ. რა გამოვიდა აქედან, ყველამ კარგად ვიცით.

ალსანიშნავია, რომ ქართული ინტელიგენციის უდიდესი ნაწილის დაპირისპირება გამსახურდიასთან სულაც არ იყო გამოწვეული პირველი პრეზიდენტის იდეოლოგიით. უბრალოდ, გამსახურდიამ უხეშად დაარღვია არსებული პარამონია ერთიანი, სიმბიოზური სისტემის შიგნით — ერთნი დაიხლოვა და ნომენკლატურაში გადაიყვანა (ან დატოვა), უმეტესობა კი ერის მტრად და კრიმინალურად გამოაცხადა. როგორც ერთმა “ზვიადისტმა” ქალბატონმა განაცხადა, მას არ სჭირდებოდა ინტელიგენცია, რადგან თვითონ იყო ინტელიგენტი.

მაგრამ გამსახურდიას პერიოდი მხოლოდ პრელუდია იყო. სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის საბოლოო დაშლის შემდეგ. დამოუკიდებელ საქართველოში მოირღვა ის სისტემური ფუნდამენტი, რაზედაც დაფუძნებული იყო ქართული ინტელიგენციის სიმბიოზური ყოფა. იგავური მინიშნებებით ბრძენკაცის სახელის დამკვიდრება პრინციპულად შეუძლებელი გახდა. მითოპოეტურმა ნაციონალიზმმა კი საბოლოო დისკრედიტაცია განიცადა და დღეს მხოლოდ წარსულის ნოსტალგიის ერთ-ერთ (რეაქციულ) ფორმად გვევლინება. აქედან გამომდინარე, ის ფენომენი, რასაც ქართული ინტელიგენცია ერქვა, დღეს, ფაქტობრივად, კვდომის პროცესშია. ეს ძალიან მძიმე პროცესია, რადგან ენება კონკრეტულ ადამიანებს და თანაც არაერთს, მაგრამ ეს ობიექტური რეალობაა. ქართული საბჭოთა ინტელიგენცია მთლიანად იყო კომუნისტური, რეპრესიული რეჟიმის ნაყოფი. დღეს ინტელიგენცია იმ სახით, რა სახითაც არსებობდა თხუთმე-

ტი-ოცი წლის წინ, არსებობს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც არსებობენ ის ადამიანები, რომლებიც ამ ელიტარულ ფენას ეკუთვნოდნენ. თვით ფენა კი აღარ არსებობს და თუ საქართველოს უწერია დემოკრატიულ, ცივილურ სახელმწიფოდ არსებობა, არც აღარასოდეს იარსებებს.

რაც შეეხება ახალი ტალღის ინტელექტუალებს, ამ თემზე მე ბევრს არ ვილაპარაკებ, რადგან ამ მხრივ მიმდინარე პროცესებს ჯერ არ მიუღიათ დასრულებული სახე, თუნდაც თანამედროვე სტანდარტების შესატყვისი საუნივერსიტეტო ყოფის არარსებობის გამო. ერთადერთი რაც დღეს ახალ ინტელექტუალების მახასიათებლად შეიძლება გამოდგეს, არის უკურეაქცია ქართული ინტელიგენციის სტერეოტიპებზე, ერთგვარი პროტესტი მათი იდეოლოგიისა და ცხოვრების წესის მიმართ. საბოლოოდ რა სახეს მიიღებს ეს ტენდენცია, ამას მომავალი გვიჩვენებს.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ დღეს საქართველოში შექმნილია სიტუაცია, როცა ძველი მიდის, მაგრამ ჯერ არ წასულა, ახალი კი მოდის, მაგრამ ჯერ არ მოსულა.